

LIET. *bērnas*: LATV. *bērns* UN TĀ ATVASINĀJUMU SEMANTIKA

1. 1. Radniecības apzīmējumi ir viens no vecākajiem indoeiropiešu leksikas slāņiem. Tie piesaistījuši valodnieku uzmanību jau sen, taču galvenā uzmanība bijusi pievērsta šo vārdu etimoloģijai, turpretim šo vārdu semantikas izpēte pa lielākaļ daļai bijusi atvirzīta otrajā plāksnē.

Radniecības terminu galvenās priekšrocības, salīdzinot ar citām leksiski semantiskajām grupām, ir šādas:

1) vārdu skaits nav liels un ir nemainīgs;

2) radniecības termini veido noslēgtu semantisku grupu, ko viegli noteikt intuitīvi un ar formālās logikas palīdzību¹. O. Trubačovs vēl īpaši uzsver to, ka radniecības terminu galveno kodolu veido seni nosaukumi, līdz ar to tajos viegli pakāpeniski nošķirt „uzslāņojumus“ un izveidot priekšstatu par šo nosaukumu sākotnējo stāvokli².

1. 2. Iepriekš teiktajam var pilnībā pievienoties tajā gadījumā, ja ir runa par galvenajiem, cilmes ziņā vissenākajiem radniecības terminiem, piemēram, *tēvs*, *māte*, *dēls*, *brālis*, *māsa* u. c., taču radniecības termini laika gaitā ikvienā valodā ir piedzīvojuši arī dažādus pārveidojumus, tie ir iekļāvušies leksiski semantiskajās grupās, kam vairs nav tieša sakara ar radniecības apzīmējumiem šā termina šaurākajā nozīmē.

1. 3. Baltu valodas, kā zināms, cilmes ziņā saglabājušas daudzus senus radniecības apzīmējumus, piemēram, spr. *tāws*, *towis*, liet. *tēvas*, latv. *tēvs*; spr. *mūti*, *mothe*, liet. *mótė*, *mótina*, latv. *māte*; spr. *soūns*, liet. *sūnūs*; spr. *duckti*, liet. *duktė*, *dukrà*; spr. *brāti*, *brote*, liet. *brólis*, latv. *brālis*; liet. *sesuõ*, *sėse* u. c., kurus varam pieskaitīt pie indoeiropiešu leksikas kopības slāņa³. Vislabāk no baltu valodām senos radniecības apzīmējumus saglabājusi lietuviešu valoda — vairāki no tiem pilnībā atbilst indoeiropiešu rekonstruējamām formām: **tāta* — **māter*, **sūnus* — **dhug(h)āter*,

¹ Ю. С. Степанов, Основы языкознания, Москва, 1966, 163.

² О. Н. Трубачев, К вопросу о реконструкции различных систем лексики, — Лексикографический сборник, VI, Москва, 1963, 6.

³ A. Ozols, Latviešu tautasdziesmu valoda, Rīgā, 1961, 53.

**bhrāter* – **suesor*⁴, turpretim latviešu valodā līdzās mantotiem vārdiem sastopam arī sen ieviesušos un nostiprinājušos aizguvumus.

1. 4. Salīdzinot radniecības terminologiju baltu valodās, vērojamas vairākas atšķirības visu triju valodu starpā: 1) vienu un to pašu radniecības attieksmju apzīmēšanai šīs valodas izmanto atšķirīgus mantotus vārdus, piemēram, latv. *sieva* – liet. *žmonà*, spr. *genno*; latv. *dēls* – liet. *sūnūs*, spr. *soūns*; 2) vienā no valodām senā nosaukuma vietā stājies aizguvums, piemēram, latv. *meita* < vlv. *meid* – senā **dukte* vietā, 3) mantotie vārdi vienā no valodām uzrāda semantiskas atšķirības, piemēram, latv. *māsa*: liet. *móša* ‘svaine, vīramāsa’, latv. *māte*: liet. *mótē* ‘sieviete, sieva’.

Viens no šādiem kopējas cilmes radniecības terminiem, kas sastopams latviešu un lietuviešu valodā ar atšķirīgu semantiku, ir arī latv. *bērns* un liet. *bérnas*.

2. 1. Mūsdienu latviešu valodā lietvārds *bērnš* nozīmē ‘dēls vai meita vecākiem’, sal. ‘das Kind (von Menschen)’ ME I 290 s. v. (1. noz.), ‘ребёнок; дитя новец.’ LKV⁵ 112. Līdzās šai pamatnozīmei vārdam *bērns* sastopam arī dažas citas nozīmes – ‘pēcnācēji, dzimta’, ‘dzīvnieku pēcnācējs’ u. c., kas ir veidojušās uz pamatnozīmes bāzes, sk. ME I 291 s. v. (3., 4. noz.).

2. 2. Vārdam *bērns* mūsdienās sastopamo nozīmi atrodam arī senajos latviešu rakstu pieminekļos, piemēram, *Kind/Bāēhrns* McL 101; *Džieci. Liberi, pignora* (*neutr: plu:*) *Soboles* (*is: f:*) *Bāerni* ED 72 u. c. Tās pašas nozīmes uzrāda arī 19. gadsimta vārdnīcas.

3. 0. Mūsdienu lietuviešu valodā tās pašas cilmes vārdu *bérnas* lieto ar nozīmi ‘puisīš’, sk. LLV 91, sal. ‘vaikinas, jaunikaītis, nevedēš vyras’ DLKŽ 75 s. v. (1. noz.); LKŽ I² 767 s. v. (1. noz.).

Lietuviešu tautasdziesmās vārdu *bérnas* – galvenokārt deminatīvformas (*ber-nēlis, bernýtis, bernūžis* u. c.) – sastop ar nozīmi ‘tautu dēls, tautietis’, sal. DLKŽ 75 s. v. (1. noz.), LKŽ I² 767 s. v. *bernas* (1. noz.), 768 s. v. *bernelis* (1. noz.).

Līdzās šīm nozīmēm gandrīz visas vārdnīcas bez tam uzrāda novecojušu vārda *bérnas* nozīmi ‘puisīš, kalps, algādzis’, sk. LLV 91 s. v. (2. noz.), sal. ‘buržuazinēje santvarkoje – samdomas ūkio darbininkas’ DLKŽ 75 s. v. (2. noz.), LKŽ I² 767 s. v. (3. noz.).

4. 1. Lai noskaidrotu liet. *bernas* un latv. *bērns* seno nozīmi, īsumā jāapskata šī vārda etimoloģija.

⁴ О. Н. Трубачев, К вопросу о реконструкции различных систем лексики..., 8.

⁵ Saīsinājumus sk. raksta beigās.

Aplūkojamā vārda etimoloģija uzrāda radniecīgus vārdus gandrīz visās indoeiropiešu valodās — tā pamatā ir verba sakne **bher-* ar nozīmi 'nest, pārvietot', ko sastopam baltu valodās — latv. *bērt*, liet. *beṛti*, latv. *bārstīt*, liet. *barstýti* u. c., tāpat arī citās valodās — sind. *bhárati* '(viņš) nes', av. *baraiti* 'tas pats', arm. *berem* '(es) nesu', gr. *φέρω* 'tas pats', lat. *ferō* 'tas pats', got. *bairan* 'nest; radīt, dzemdēt', ssl. *bbrati* 'ņemt', kr. *брати* 'tas pats' u. c. Vairākās valodās, galvenokārt germāņu valodās, šī ide. sakne devusi vārdus, kuri saistās ar jēdzieniem 'dzemdēt, radīt, dzemdēšana, piedzimšana', sal. sav. *giberan*, vav. *gebern*, v. *gebären*, hol. *baren*; sav. *giburt*, vav. *geburt*, v. *Geburt* u. c. Semantiskā ziņā analogiska nozīmju attīstība notikusi šīs pašas saknes vārdiem arī slāvu valodās: kr. *берѣмя* 'klēpis', *брѣмя*, bkr. *берѣмо*, bulg. *брѣме*, serb.-horv. *брѣме*, slov. *bréme*, čeh. *břimě*, po. *brzemie* 'nasta': kr. *берѣменность*, po. *brzemienność*, bulg. *берѣменност* 'grūtniecība'. Ka grūtniecība ir saistījusies ar jēdzienu 'nest', liecina arī dažas citas semantiskas paralēles, piemēram, liet. *nēščia* 'grūta': *nēšti* 'nest', sal. latv. *atnesties* 'laist mazuļus pasaulē (par mājdzīvniekiem)'. Kā semantiskas paralēles vēl var minēt arī latv. *grūtniecība*: *grūts* 'smags'; liet. *sunki* 'grūta, grūtniecības stāvoklī': 'smaga', piem., *jeigu moteris sunki būdama valgo kū* 'jezeli kobieta, bēdāc w ciąży, je co⁶.

4. 2. Tātad daudzās ide. valodās vārdiem ar sakni **bher-* izveidojās arī nozīme 'piedzimt', bet no šīs nozīmes vārdiem tālāk veidojās verbāladjektīvi ar piedēkli *-no-*: **bher-no-s* 'atnestais, dzemdētais', kas daudzos ide. dialektos substantivējās un sāka apzīmēt gadu ziņā jaunas būtnes, piemēram, got. *barn* 'bērns', *barnilō*, 'bērniņš', Kr. got. *baar* 'zēns', sisl. *burr* 'dēls', zv., d., norv. *barn* 'bērns'; liet. *bėrnas*, latv. *bērns*⁷.

Daudzās valodās ide. **bherno-* ar nozīmi 'bērns' ir izzudis. No germāņu valodām tas saglabājies vairs tikai Skotijā un skandināvu valodās, bez tam arī baltu valodās — mūsdienu latviešu valodā ar nozīmi 'bērns', bet mūsdienu lietuviešu valodā — ar nozīmi 'puisis'⁸.

5. 0. Lai noskaidrotu liet. *bėrnas* nozīmes maiņu, jāpievēršas senajiem lietuviešu rakstu pieminekļiem, vārdnīcām un izlokšņu dotumiem, jo tie ļauj lielākā vai mazākā mērā atklāt nozīmes maiņas cēloņus.

⁶ J. Otrębski, *Wschodniolitewskie narzecze twereckie*, I, Kraków, 1934, 404. (Teksts transponēts mūsdienu lietuviešu valodā).

⁷ Par etimoloģiju sīkāk sk. J. Endzelīns, *ME* I 291; Frn. *W* I 40; Skardžius, *ŽD* 217, 577; R. Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923, 32; E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I², Heidelberg, 1924, 50; J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, Bern, 1959, 128—132; М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I, Москва, 1955, 159 u. c.

⁸ Tiesa, vācu valodnieks A. Bahs norāda, it kā liet. *bėrnas* esot aizgūvums no germāņu valodām, sk. А. Бах, *История немецкого языка*, Москва, 1956, 51—52. Taču šādam apgalvojumam nav pamata.

5. 1. Lietvārdu *bernas* vai tā deminutīvformu *bernelis* sastopam turpat vai visos senajos lietuviešu valodas rakstu pieminekļos. Daudzos gadījumos *bernas*, galvenokārt gan deminutīvforma *bernelis*, nozīmē to pašu, ko latviešu *bērns*, piemēram, M. Mažvīda „Katehismā“ (1547): *Giesme ape Berneli Jesu...* Mž 72/1, *Graszus esti Bernelis szedi kaip lelia* /... Mž 73/4, sal. arī Mž 1/6, 72/6, 72/10, 74/4 u. c.; B. Vilita rakstos (1579): *Kada berneliu buwau/kalbeiau kaip bernelis/ir buwau ischmanas kaip bernelis / dumoiau kaip bernelis*⁹ Vln Ep 49/5–6, sal. arī 17/19, 27/12 u. c., J. Bratkūna rakstos (1591): *Bet kaip pagimde berneli iau nebeatmen ano sopeghimo* /... BP II 69/17, sal. BP I 153/8 u. c. M. Petkeviča rakstos (1598) sastopama gan bezsufiksālā forma *bernas* (2 reizes), gan deminutīvforma *bernelis* (4 reizes)¹⁰: *Tu mus bernus sawo szwentais /apstatik...* PK 20/11 (po. *Anielska straž miey nád námi / Nád swoimi d źiatec źk á mi ...*); *Ir mes bernay giedokime linksmibey* /... PK 156/13 (po. *Nv ź my d źiatki za źpiewaymy z weselem...*); *Ten berneli v źeio ir motinq mielq* PK 154/22 (po. *Tam d źie ćiatko nale źli y matuchne ĩego*); sal. PK 95/16, 99/10, 152/8; M. Dauk šas „Postilā“ (1599): *Antra gird ĩome / iog bernelis... ātrastas yra...* DP 66/21 (po. *Druga; slyszelismy ĩ ździeci ĩ... nalezion ĩest...* VP I 155/27), sk. arī 54/38, 39, 213/34, 488/43 u. c.

17. gadsimta tekstos lietvārds *bernelis* ar nozīmi ‘bērniņš’ sastopams jau daudz retāk, kā piemērus varam minēt – S. M. Slavočinska „Dziesmas“ (1646): B. Ernelis *Bethlehem gime...* SG I 34/16 (lat. *Puer natus in Bethlehem*. Turpat, 34/15); J. Hilinska bībeles tulkojumā (1660): *...tada isvydo anq berneli, o źtai ans bernelis verk ĩ*¹¹ 2 Moz. 2,6 (cit. pēc LK Ž I 628 s. v. *bern ĩlis*);

⁹ Interesanti salīdzināt šo Jaunās derības teksta vietu (1 Pāvila vēstule korintiešiem 13, 11) dažādiem autoriem un dažādās valodās:

Ch¹ – *Kad buwau kudykiu kalbejau kaypo kudikis, izmaniau kaypo kudikis..*; līdzīgi arī NT (1701);

NT (1816) – *Kad buwau ma źutelu, kalbejau kaypo ma źutelis, izmaniau kaypo ma źutelis, dumojau kaypo ma źutelis.*

NT (1685) – *Es Behrns buhdams runaju ka Behrns /samanniju ka Behrns/ un man bij Behrna Dohmas...*

EEE – *Kad es maz by, tad runnaia es ka t ĩ mazzi, vnd turraeiu wenu ba ĩernisku pratu, d ĩmaia ka te mazze.*

NT (M. Luterā tulkojums) – *Da ich ein Kind war, da redete ich wie ein Kind, und war klug wie ein Kind, und hatte kindische Anschl ĩge.*

NT (1578) – *Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus.*

¹⁰ J. Kruopas, M. Petkevičiaus rašt ū leksika (kand. disert ĩcija, ma šinrakst ĩ), Vilnius, 1951, 81 (sal. LKK XII 90).

¹¹ Sal. B (1825): *...tad redseja wi ũ ũa to behrni ũ u, un raugi tas puisens (sic!) raudaja...*

Cik ļauj spriest ekscerpētie materiāli, 18. gadsimta tekstos vairs *bernelis* ar nozīmi 'bērniņš' nav sastopams.

5. 2. Vārdnīcās lietvārdu *bernelis* ar nozīmi 'bērniņš' uzrāda vienīgi K. Sirvīds, sk. SD¹ 11, 28, sal. *Dziecię / dzieciná / dziecko. Puer, pusio, parvulus. Waykielis / bernelis* SD³ 57 (=SD⁴ 40, SD⁵ 50). Tikai F. Neselmanis vēl šķirkli *Bernas* norāda, ka šī vārda senā nozīme ir 'das Kind, der Sohn', sk. N 327.

Tātad senie lietuviešu valodas pieminekļi apliecina, ka arī liet. *bernas* savā laikā tāpat kā latv. *bērns* lietots bērna apzīmēšanai.

6. 1. Kā zināms, dažkārt kāda vārda senākas nozīmes labāk „iekonservējas“ atvasinājumos no attiecīgā vārda saknes resp. celma vai salikteņos. To pašu varam teikt arī par aplūkojamo vārdu *bernas*: šā vārda derivāti ilgāk par pašu pamatvārdu satorpami rakstu pieminekļos un vārdnīcās ar nozīmēm, kas saistās ar jēdzienu 'bērns'.

Visilgāk šāda saistība ar pamatvārda seno nozīmi saglabājusies lietvārdam *bebernis*, -ē 'bezbērna; neauglīgs, -a', piemēram, ...*Beberniu namus pilnus waikais dara...* Mž 288/9; ...*kuriii bū/bebérne ioğ szitái neszczia pastóio sunumi sęnatwei sawóij...* DP 441/48 (po. *ktora była niepłodna, iże oto poczęła syna w starości swej...* VP III 99/11); sk. Ch¹ III 17, Kib III 242 u. c., sal. LKŽ I² 705 s. v.

Vārdnīcās lietvārds *bebernis*, -ē uzrādīts līdz 19. gadsimta beigām, piemēram, *Bebernis*, nio *der Einsahme* H 17, *kinderlos, Bewaikis ke, subst. mob.* *Bebernis*, nē R II 223, sk. arī N 327, K 42¹².

M. Brence ir norādījusi, ka „atvasinājums *bebėrnis* vēl arvienu (pasvītrotis R. B.) apzīmē to pašu, ko la. *bezbėrnis* „tāds, kam nav bērnu“ (lei. *bevaikis*)“¹³, atsaukdamās uz LKŽ I šķirkli *bebėrnis*, taču vārdnīca sniedz piemērus tikai no senajiem rakstu pieminekļiem, bet neuzrāda nevienu vietu, kur šis vārds arī mūsdienās vēl būtu sastopams izloksnēs.

Seno pamatvārda nozīmi saglabājuši arī lietvārda *bebernis* tālāki atvasinājumi – nomina abstracta – *bebernystė, bebernumas*, kas sastopami senajos rakstos, sk. LKŽ I² 705.

Pamatvārdā ietverto nozīmi saglabājuši arī atvasinājumi *berniškė* un *bernystė*, abi ar nozīmi 'bērnība', šie atvasinājumi sastopami visbiežāk M. Daukšas „Postilā“.

Lietvārdu *berniškė* sastopam tikai senajos rakstos, turpretim vārds *bernystė* sastopams arī izloksnēs, bet ar nozīmi 'puiša (jaunekļa) gadi; kalpošana par puisī',

¹² Te gan jāpiezīmē, ka F. Kuršaitis šo šķirkli licis kvadrātiekvās, tas nozīmē, ka viņam pašam šis vārds vairs nav pazīstams.

¹³ M. Brence, Par dažām leišu un latviešu kopīgās leksikas īpatnībām, – Latviešu valodas jautājumi, Rīgā, 1963, 256.

sk. LLV 91 s. v. *bėrnas*, piemēram, *jám dabař kità bernỹstè* (Tvereča), (po. ... *on ma teraz drugi okres kawalerski*)¹⁴, sk. arī LKŽ I² 770 s. v.

7.1. Lietuviešu senajos rakstos un vārdnīcās atrodam lietvārdu *bernas* arī ar nozīmi 'kalps, algādzis', piemēram, dekalogā: *Ne gieski materis ia, nei berna, nei mergas, nei iauczia, nei aschila, ir ne wena daikta kurssai ia esti*. MŽ 20/4, sal. *Stoweja tada bernai/ ir tarnai...* Vln Ep 202/8; *Šitie žodžiai patiko... visiems bernams (tarnams) gerai*. BB 1 Moz. 41, 37 /cit. pēc LKŽ I² 767 s. v. (3. noz.)/; sk. arī BP I 186/12, 189/7, 201/13.

Vārdu *bernas* ar nozīmi 'kalps, algādzis' uzrāda arī senās vārdnīcas, piemēram, *Bernas, no, der Knecht* H 18, sal. H 189 s. v. *Knecht*; *Bernas, no, m. ein Knecht* R I 14, sal. R II 227 s. v. *Knecht*, tāpat arī N 327, K 45, MŽ 31, J I 204 u. c.

Tomēr raksturīgi, ka pirmajā lietuviešu vārdnīcā – K. Sirvīda trīsvalodu vārdnīcā – ne t. s. pirmajā izdevumā (1629), ne vēlākajos (1631², 1624³, 1677⁴, 1713⁵) *bernas* ar nozīmi 'kalps, algādzis' nav sastopams. Arī seno rakstu autori, cik var spriest no dažādiem pilnīgākiem leksikas ekscerptiem, to ir samērā reti lietojuši, izņemot vienīgi J. Bretkūnu (bībeles tulkojumā). Pa lielākai daļai šī jēdziena apzīmēšanai lietota leksēma *tarnas* vai aizguvums *slūga*.

7.2. Senie raksti un vārdnīcas, šķiet, neuzrāda vārdu *bernas* ar nozīmi 'puisis, jauneklis'. Vienīgi salīdzinot bībeles tulkojumus dažādās valodās varam noskaidrot, ka M. Daukšas „Pōstilā“ lietots *bernas* ar šo nozīmi: *Yra cze wienas bėrnas /kursai turi pėketař dūnos mieziēnes/ ir dwi žuwi*¹⁵ DP 123/28. Līdzīgi kā M. Daukšam ir arī K. Sirvīda rakstos: *Ira čia wienas bernas, ...* SP II 78/8, (po. *Jest tu iedno páchole, ... turpat, 79/14*).

LKŽ I 627 s. v. *bėrnas* (1. noz.) aplūkojamo vārdu citētajā M. Daukšas „Postilas“ vietā skaidro ar nozīmi 'berniukas, vaikas', tā tad – 'zēns, bērns', taču pret to liecina gan augšminētie tulkojumi citās valodās, gan arī pats konteksts.

8.1. Līdzās vārdam *bernas, bernelis* ar nozīmi 'berns, bērniņš' senajos rakstos sastopam vēl divas leksēmas ar to pašu nozīmi, kurām, domājams, bija noteicošā loma, kādēļ *bernas, bernelis* ar laiku mainīja savu seno nozīmi – proti, leksēmas *vaikas* un *kūdikis*, resp. *vaikēlis* un *kūdikēlis*. Abus šos lietvārdus sastopam visos senajos rakstos jau kopš M. Mažvīda „Katehisma“.

¹⁴ J. Otrębski, *Wschodniolitewskie narzeczce twereckie*, I, Kraków, 1934, 165.

¹⁵ Sal. šo Jaunās derības teksta vietu (Jāņa evaņģēlijs 6, 9) citos tulkojumos: *Jra čia jaunikaytis kursey turi pėkieta miezyniu donu...* Ch¹; *Ira czia wienas waikas kursai tur penketař dūnas miesziū...* Vln Ep; *Ira czie wienas wayk ielis...* NT (1816); *Sche irr weens Puišis /tam peezas Meescha – Maises...* NT (1685); *Sche irr weens jauneklis...* NT (1877); *Es ist ein Knabe hier...* NT (M. Lutera tulkojums); *Est puer vnus hīc...* NT (1578).

Raksturīgs šajā ziņā ir M. Mažvīda darbs „Forma Chrikstima“, kurā līdzās vienā teikumā lietoti visi trīs vārdi – *bernelis*, *vaikelis* un *kūdikēlis* bez jebkādas nozīmes diferenciacijas, sk. MŽ. 95 sekk.

Arī K. Sirvīda vārdnīcā vienā šķirkli uzrādīti *vaikelis* un *bernelis*, sk. SD³ 57 (SD⁴ 40, SD⁵ 50).

8.2. Taču ne visos rakstu pieminekļos *vaikas*, *vaikelis* lietots tikai ar nozīmi ‘bērns, bērniņš’. Izlases veidā pēc indeksa salīdzinot, piemēram, attiecīgās S. Hilinska Jaunās derības tulkojuma vietas ar latviešu tulkojumu, konstatētas šādas atbilstības:

Ch ¹ III	B (1825)
waykey, waykej	behrni Mat. 13,38; 8,12; Pāv. v. efez. 5,1
waykialis	behrns Mat. 2,9
waykialej	behrniņi 1Pēt.v. 2,2
waykas	1) behrns Luk. 2,40 2) puisis Mat. 17,18 3) dehls Pāv. v. filip. 2,22; Mat. 10,21

Arī K. Sirvīds sniedz vārdu *vaikas*, *vaikelis* ar nozīmēm ‘bērns’ un ‘zēns, puisēns’: *Plod w żywoćie, Conceptus, partus, proles* Waykas SD⁴ 208; *Potomek, Progenies, proles oriūdus ab aliquo.* Waykas SD⁴ 234; *Pachole, Puer(i),* Waykas, *tarniukas* SD⁴ 194; *Chłopię, Puellus, puerulus,* Waykielis SD⁴20 u. c.

8.3. D. Kleina gramatikās *vaikas* un *vaikelis* lietots tikai ar nozīmēm ‘dēls, dēliņš’ un ‘zēns, puisītis’: *waikas filius* K1G 65, *wieźlibas waiks* |*ein feiner Knab* K1C 103, *Asz maną waiką nusunćiau* |*ich habe meinen Knaben hingefand* K1C 104; *waikelis filiolus* K1G 65, ...*waíkéli... puerulum...* K1G 165, bet *kūdikis* – ar nozīmi ‘bērns’: *Kūdikis ein Kind*¹⁶ K1C 42. Līdzīgi šo vārdu nozīmes nošķir arī P. Ruiģis: *Kūdikis, kio, m. ein Kind.* R. I 69 (sal. *Kudikēlis, elio, m. ein Kindlein; Kudikystē, ês, f. 1. die Kindheit, 2. Kindschaft,* turpat, *Waikas, ko, m. ein Junge, junger Kerl* R I 170 (bet *Waikai, kû, m. pl. die Kinder, das junge*

¹⁶ Ne leksēmu *bernas*, ne tās derivātus D. Kleina gramatikās nesastopam.

Mannsvolk, turpat), Waikiélis, élio, *m. ein Söhnlein*, turpat, (bet Waikystè, ès, *f. die Kindschaft*, turpat).

Šie piemēri liecina, ka arī vārdu *vaikas*, *vaikelis* semantika ir bijusi visai plaša.

8.4. Par vārda *vaikas* etimologiju līdz šim valodniekiem ir dažādi uzskati¹⁷.

O. Trubačovs, piemēram, ļoti noteikti saista šo leksēmu ar krievu valodas vārda *человек* (*čelo-věkō*) otru komponentu, kas saistās ar lat. *vis* 'spēks', slāv. *věkō*, kuri veidojušies no ide. **uei-* 'spēks'. O. Trubačovs izsecina, ka sl. *čelo-věkō* senā nozīme ir 'dzimtas bērns, atvase, dēls'¹⁸.

Tomēr liet. *vaikas* sākotnējo nozīmi īsti nevar uzskatīt par noskaidrotu. Arī valodnieki, operējot ar šo vārdu etimologiskos pētījumos, kā pamatnozīmi vārdam *vaikas* uzrāda gan 'bērns', gan 'zēns'. Piemēram, K. Baka vārdnīcā šķirklī 2.25 *Boy* autors kā atbilstošo vārdu lietuviešu valodā uzrāda tikai leksēmu *vaikas* (Buck DSS 97).

8.5. Mūsdienu lietuviešu valodā vārda *vaikas* pamatnozīme ir 'dēls vai meita vecākiem', sk. DLKŽ 905, bez tam arī — 'zēns', sal. DLKŽ 905 s. v. (3. noz.)¹⁹, turpretim žemaišu izloksnē vārds *vaikis* nozīmē 'puisis, jauneklis' un 'kalps, algādzis'. Pēdējo nozīmi izcēlis jau S. Daukantas: *Wajki s jest to samo co bernas parobek... wajki samdyti, najac parobka* LKK V 232, sal. arī LKŽ I² 767 s. v. *bėrnas* (3. noz.), Skardžius ŽD 63, Blt II (2) 204.

8.6. Lietuviešu izloksnēs sastopami daudzi derivāti un salikteņi, no kuriem daļa saistās ar šā vārda mūsdienu pamatnozīmi 'bērns', bet daļa — apzīmē vīriešu dzimuma personas dažādās vecuma pakāpēs.

Pārskatam sniedzam tabulu²⁰ ar vārda *vaikas* derviātiem un salikteņiem (substantīviem):

¹⁷ Sikāk par etimologiju sk. Frn W II 1180 s. v. un tur norādīto literatūru; bez tam arī Buck, DSS 89; O. H. Трубачев, История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя, Москва, 1959, 173—174.

¹⁸ O. H. Трубачев, История славянских терминов родства..., 174.

¹⁹ J. Rīteris s. v. *vaikas* sniedz šādas atbilstmes latviešu valodā: 'zēns, puisis, puisēns, puika; dēls; bērns', sk. J. Rīteris, Lietuviski-latviska vārdnīca, Rīgā, 1969, 154.

²⁰ Tabulā apkopotī materiāli no DLKŽ (lappuses nav norādītas, sk. s. v.) un Skardžius, ŽD (tabulā apzīmēts isāk — ŽD). Kursīvā iespiesti vārdi, kuri ietilpināmi abās grupās, pustrekni — iespējamie okazionālisti (*vaikuočia* sastopams tikai Žemaites, *vaikina* — tikai Valančus raktos).

- 1) *sufiksālie atvasinājumi*
 vaikāitis DLKŽ, ŽD 358
 vaikējimas DLKŽ
 vaikeliūitis ŽD 365
 vaikestis ŽD 367
 vaikijā ŽD 81
 vaikynas ŽD 267
 vaikystē DLKŽ
vaikiūkas DLKŽ
vaikiūkštis DLKŽ
 vaikūkštis ŽD 373
 vaikuočia ŽD 354
 vaikūtas ŽD 361
 vaikūtis ŽD 362
- 2) *afiksālie atvasinājumi*
 įvaikis DLKŽ
 įvaikinimas DLKŽ
 įvaikintojas DLKŽ
 póvaikis DLKŽ
- 3) *salikteņi*
 mǎžvaikis DLKŽ
 mergāvaikis ŽD 422
 pūsvaikis DLKŽ
 vaīkvaikis DLKŽ

- 1) *sufiksālie atvasinājumi*
 vaikelys DLKŽ
 vaikēsas DLKŽ, ŽD 311
 vaikētis ŽD 351
 vaikēzas DLKŽ, ŽD 390
 vaikēzas DLKŽ, ŽD 390
vaikina ŽD 243
 vaikinas DLKŽ, ŽD 242
 vaikinis ŽD 257
 vaikiōzas ŽD 390
 vaīkiščias DLKŽ, ŽD 322
vaikiūkas (žem.) DLKŽ
vaikiūkštis DLKŽ
 vaikūsas ŽD 314
 vaikūžas ŽD 391
 vaikūzas ŽD 390
- 2) *salikteņi*
 vaikagalys DLKŽ
 vaikigalis DLKŽ
 vaīkpaīkais DLKŽ

8.7. Kā redzams no tabulas ar vārda *vaikas* derivātiem, lietuviešu valodā ir vērojama parādība, kas sastopama daudzās valodās, proti, leksēma, kas tiek lietota bērna jēdziena apzīmēšanai (nešķirot dzimumu), galvenokārt šīs leksēmas dažādi derivāti, sāk apzīmēt diferencēti arī tikai viena noteikta dzimuma bērņus, visbiežāk vīriešu dzimuma bērņus²¹.

²¹ Interesants šajā sakarībā ir A. Leskīna novērojums tieši par lietuviešu valodu: „Fragt man einen Litauer, der drei Söhne und zwei Töchter hat, wieviel Kinder (*vaikūs*) hast du, so wird er in der Regel antworten *turiù tris vaikūs*, die Töchter ignorierend“. Citēts no: O. Schrader, A. Nehring, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, I, Berlin und Leipzig, 1917, 587–588.

8.8. Tas, ka vārda *vaikas* etimoloģija vēl nav pietiekami skaidra, neļauj izvirzīt droši par šī vārda sākotnējo nozīmi noteikti vienu nozīmi – ‘bērns’ vai ‘zēns’, taču viss aplūkotais materiāls neapšaubāmi liecina, ka vārda *vaikas* nozīme ‘bērns’ ir sens lietuviešu valodas fakts, un tas šajā gadījumā ir svarīgākais.

9.0. Kā jau norādīts, lietuviešu valodā bez tam maza, tikko dzimuša bērna apzīmēšanai sastopama arī leksēma *kūdikis*. Arī šī vārda etimoloģija vēl nav ieguvusi pietiekamu izskaidrojumu²². Taču šis vārds kopš senajiem rakstiem savu nozīmi nav mainījis. Arī ar derivātu bagātīgumu šis vārds neizceļas. LKŽ VI 764 sekk. sniegti šādi šīs saknes vārdi: *kūdikybė, kūdikystà, kūdikystė, kūdikiškūmas; kūdikėti, sukūdikėti, kūdikiauti; kūdikiškas, -a*. Visi derivāti saglabā semantisku sakaru ar pamatvārdu nozīmi, kas ir tāda pati kā senajos lietuviešu rakstos un vārdnīcās.

10.0. Tātad lietuviešu valodā zināmu laiku līdzās ir pastāvējušas trīs leksēmas bērna apzīmēšanai: *bernas, vaikas* un *kūdikis*.

Galvenie „konkurenti“ savā starpā, protams, bija *bernas* un *vaikas*. Kā rāda lietuviešu valodas attīstības gaita, šajā savstarpējā cīņā „uzvarējis“, ja tā var teikt, vārds *vaikas*. Leksēma *bernas* netika izstumta no valodas vārdu krājuma, kā dažkārt notiek šādos gadījumos, bet gan nostiprinājās valodas sistēmā ar citām nozīmēm.

10.1. Drošu valodas liecību par to, ka pamatvārds *bernas* vēl kādā no lietuviešu valodas izloksnēm uzrādītu nozīmi ‘bērns’, nav. LKŽ I 627 s. v. dots piemērs no Pelesas (lietuviešu valodas „saliņas“ Baltkrievijas PSR teritorijā): *Ot gražus bernas!*, taču LKŽ I² 767 šis pats piemērs dots s. v. *bėrnas* (2. noz.) ‘zēns, bērns’²³.

10. 2. Ja apskatām vārda *bernas* derivātus, tad redzam, ka leksēma *bernas* uzrāda vēl lielāku derivatīvo formu bagātību nekā leksēma *vaikas*.

Arī nozīmju ziņā vārda *bernas* derivāti mūsdienu lietuviešu valodā un tās izloksnēs uzrāda lielu daudzveidību, dažādas nozīmju nianses, kuras dažkārt pat grūti nošķiramas.

I. Derivāti, kas saistās ar nozīmi ‘bērns’

bernāitis – LKŽ I² 767, sal. LKG I 387§,

bernėkas – LKŽ I² 768, ŽD 126, sal. LKG I 409§.

²² Sk. FrnW I 304 s. v. ar literatūru; bez tam arī Buck, DSS 92; O. H. Трубочев, Заметки по литовской этимологии, – *Symbolae linguisticae in honorem G. Kuryłowicz, Wrocław, 1965*, 331–334.

²³ Kā redzams no LKŽ I² nozīmju skaidrojumiem, vārdnīcas sastādītājiem daudzos gadījumos ir radušās grūtības, nošķirot izlokšņu piemēros arī vārda *bernas* derivātiem nozīmes ‘bērns’ un ‘zēns’, tādēļ sastopamas šādas „apvienotas“ nozīmes ‘zēns, bērns’ un ‘bērns, zēns’. Uz nepietiekamu nozīmju diferenciāciju vārdnīcas otrā izdevumā aizrāda savā recenzijā arī J. Paļonis, sk. J. Paļonis, – *Baltistica V (1969) 201*.

Tāpat kā pamatvārdu *bernas*, arī tā derivātus tikpat kā vairs nesastopam ar nozīmi 'bērns'. Vārdu *bernaitis* ar nozīmi 'mazs bērns' LKŽ I² 767 uzrāda tikai no Azierkiem (Baltkrievijas PSR): *Duktė buvo su bernaičiu, tik ką gimusiu*. Pārējos piemēros, redzams, dominē nozīme 'zēns, pusaudzis', tāpat kā tas ir piemēros ar *bernēkas* /arī galvenokārt no Baltkrievijas PSR teritorijā sastopamajām lietuviešu izloksnēm – Laz(d)ūnos, Asavā, Benekaiņos, Armonišķēs, arī Obeļos/. P. Skardžus APh V 35 norāda, ka Svēdasos arī sastop *berniōkas* 'bērns', taču LKŽ I² 769 s. v. šādu nozīmi neuzrāda.

II. Derivāti, kas saistās ar nozīmi 'zēns, puika, puisēns'

berniūkas – LKŽ I² 770 DLKŽ 76, LKG I 385§

bernaitis – LKŽ I² 767, sal. LKG I 387§

bernēkas – LKŽ I² 768, ŽD 126, LKG I 409§

berniōkas – LKŽ I² 769, ŽD 133, LKG I 401§

beñnis – LKŽ I² 769

berniūkštis – LKŽ I² 770, DLKŽ 76, ŽD 572, LKG I 391§

beñnius – LKŽ I² 770, ŽD 78

bernōlis – LKŽ I² 770, sal. LKG I 596§

bernūkas – LKŽ I² 770, LKG I 385§

bernūkšis – LKŽ I² 771, LKG I 430§

bernuōlis – LKŽ I² 771, ŽD 190, LKG I 422§

bernūzas – LKŽ I² 771, LKG I 421§.

Par šīs derivātu grupas semantisko dominanti kļuvis vārds *berniūkas*. Šis vārds ieguvis jau speciālu nozīmi 'vīriešu dzimuma bērns', sk. LKG I 267. Pārējie derivāti galvenokārt sastopami izloksnēs. Šajā grupā ietilpināti arī derivāti *bernaitis* un *bernēkas*, kuri lielākajā daļā izlokšņu, kurās šie atvasinājumi sastopami, tiek lietoti ar nozīmi 'zēns', papildus norādot vēl uz runātāja emocionālo attieksmi pret nosaukto personu. Savukārt derivāti *berniōkas* un *bernūkas* dažās izloksnēs apzīmē pieaugušas vīriešu dzimuma personas.

Jāpiebilst, ka sastopami arī daži salikteņi un viens adjektīvs, kas arī balsta aplūkojamo nozīmi: *berniōkagalis* LKŽ I² 769, *berniōkapalaikis* turpat, *berniōkpalaikis* turpat; *berniūkinis*, -ē LKŽ I² 770.

III. Derivāti, kas saistās, ar nozīmi 'pusaudzis; jauneklis; puisis' resp. 'kalps, algādzis'

bernaičiōkas – LKŽ I² 767

bernaitis – LKŽ I² 767

bernēkas – ŽD 125

bernēkšis – LKŽ I² 768, ŽD 572, LKG I 420§
 berneliōkas – LKŽ I² 768
 bernēnas – LKŽ I² 768, ŽD 572, LKG I 410§
 bernikas – LKŽ I² 769, LKŽ I 418§
 bernýkštis, beřnykštis – LKŽ I² 769, sal. LKG I 708§
 bernýnas – LKŽ I² 769, ŽD 267, 572, sal. LKG I 708§
 berniōkas – LKŽ I² 769, DLKŽ 76, ŽD 133, LKG I 401§
 berniokýnas – LKŽ I² 769, ŽD 572
 berniokiōkas – LKŽ I² 769, ŽD 572
 berniókšlis – LKŽ I² 769, ŽD 572, LKG I 411§
 berniōkštis – LKŽ I² 769, DLKŽ 76, LKG I 412§
 bernýšćius – LKŽ I² 770
 berništis, beřništis – LKŽ I² 770, LKG I 407§
 bernyštis – LKŽ I² 770, LKG I 407§
 bernýtis – LKŽ I² 770, LKŽ I 388§
 bernikiōkas – LKŽ I² 770
bernùkas – LKŽ I² 770–771, LKG I 385§
 bernùžis – LKŽ I² 771, ŽD 392, LKG I 390§

Runājot par šīs derivātu grupas nozīmēm, jāatzīmē, ka par semantisko dominantu te īsti jāuzlūko pats pamatvārds – *bernas* ‘puisis’, resp. ‘kalps, algādzis’, deminutīvsufiksi attiecīgi piešķir dominantes vārdam, protams, tās vai citas nozīmes nokrāsas. Aplūkotajā grupā īpašu vietu ieņem *berniōkas* un *bernùkas*, kas daļā izlokšņu apzīmē zēnu, bet daļā – puspuisi, algādzi.

Tikko aplūkotajai derivātu grupai nozīmes ziņā piesienas vēl daudzi citi derivāti un salikteņi, kam pamatā ir vārds *bernas* ar nozīmi ‘jauneklis, pusisi’ vai ‘kalps, algādzis’:

1. Substantīvi

a) *sufiksālie atvasinājumi*: *bernavà* – LKŽ I² 768, ŽD 379; *bernāvimas* – LKŽ I² 768, DLKŽ 76; *beřnē* – LKŽ I² 768; *bérnēnē* – LKŽ I² 768; *bérnienē* – LKŽ I² 768; *bernijà* – LKŽ I² 769, ŽD 80; *bernýnē* – turpat; *berniniņkē* – turpat; *bernýstē* – LKŽ I² 770; *berniškùmas* – turpat; *berniùkinē* – turpat; *berniuvienē* – turpat;

b) *salikteņi*: *bernāgalis* – LKŽ I² 767; *bernāpalaikis* – turpat, ŽD 410; *berni-galis* – LKŽ I² 769; *bérnpalaikis* – LKŽ I² 770; *bernùgalis* – turpat, ŽD 406; *jáunbernis* – LKŽ IV 306; *pùsbernis* – DLKŽ 641; *sénbernis* – DLKŽ 709.

2. Adjektīvi

bernaitiškās, -a – LKŽ I 627; bernáutinis, -ė – LKŽ I² 768, DLKŽ 76; bernēs-nis – LKŽ I² 768; berninis, -ė – LKŽ I 628; berniōkiškās, -a – LKŽ I² 769; bérniškās, -a – LKŽ I² 770, ŽD 150.

3. Adverbi

berniokiškai – LKŽ I² 769; berniōtiškai – turpat; bérniškai – LKŽ I² 770.

4. Verbi

atsibernáuti – LKŽ I² 767; bernáuti – turpat, DLKŽ 76, ŽD 497; berninēti – LKŽ I² 769; bérnintis – turpat; berniokáuti – turpat; išbernáuti – LKŽ I² 768; pabernáuti – LKŽ I² 768; paberninēti – LKŽ I² 769; pasibérninti – LKŽ I² 769; prabernáuti – LKŽ I² 768; pribernáuti – turpat; pusberniáuti – DLKŽ 641

IV. Derivāts ar nozīmi 'vīrietis, vīrs'

bérniškās – LKŽ I² 770.

Minētais vārds *bérniškās* ir visai izolēts fakts lietuviešu valodā, LKŽ I² 770 šī leksēma ar minēto nozīmi registrēta Baltkrievijas PSR teritorijā – Rodūnā un Armoniškēs, tāpat arī Varēnā. Acīm redzot gan formas, gan nozīmes ziņā te liela ietekme bijusi vārdam *výriškās* 'vīrietis, vīrs', sk. DLKŽ 948, sal. arī *výriškis* 'tas pats' DLKŽ 949 un *moteriškė* 'sieviete' DLKŽ 476.

11.1. Viss aplūkots materiāls par vārdu *bernas*, tā derivātiem un salikteņiem ļauj izdarīt secinājumus par iespējamām vārda nozīmes maiņām mūsdienu lietuviešu valodā.

Neapšaubāmi, ka no sākotnējās nozīmes *bernas* 'bērns' tālāk ir izveidojušies nozīme 'zēns; puisis' un tikai pēc tam – nozīme 'kalps, algādzis'.

Nozīmes pārveidojums 'bērns' → 'zēns, puisis', domājams, noticis līdzīgi tam, kā lietuviešu valodā līdzās vārdam *vaikas* ar nozīmi 'bērns' izveidojās arī nozīme 'zēns', ko tālāk semantiskā ziņā atbalstīja tādi derivāti kā *vaikinas*, *vaikēzas*, *vaiķēzas* u. c. Arī nozīmes pārvirzi 'bērns' → 'zēns' vārdā *bernas* balstījuši derivāti – galvenokārt deminutīvie darinājumi, no kuriem daži, kā, piemēram, *berniukas*, jau pilnīgi desamentizējies. Tālāk no šādiem desamentizētiem deminutīviem, domājams, jau retrogradiski veidojies *bernas* ar nozīmi 'puisis'.

Lietuviešu izloksnēs laikam ir bijuši daudzi derivāti no vārda *bernas* 'bērns' ar deminutīvsufiksiem, kuri zināmu laiku varējuši apzīmēt gan bērnu, gan zēnu²⁴.

²⁴ Uz to norāda arī P. Skardžus, sk. P. Skardžius, – APh V 35.

Taču pēc tam, kad leksēma *bernas* nostiprinājās ar nozīmi 'zēns', šī jaunā nozīme pārņēmusi „savā pārziņā“ arī citus derivātus ar deminutīvsufiksiem, kuri dažās izloksnēs vēl bija saglabājuši nozīmi 'bērns'.

11.2. Jautājums par nozīmes maiņu 'puisis' → 'kalps, algādzis' ir daudz vienkāršāks, zināmā mērā to varam uzskatīt par tipologisku ne vien daudzām indoeiropiešu, bet arī citu valodu saimju valodām, jo šādu nozīmes maiņu balstījusi mūsu sabiedrības attīstības vēsture.

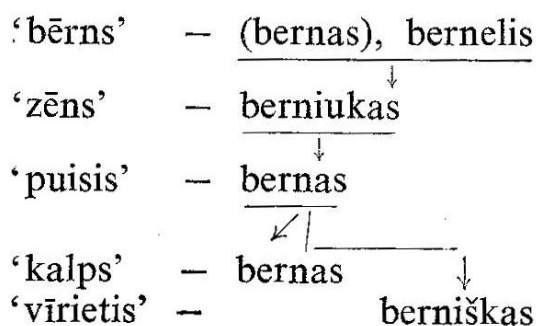
Kā norāda etnogrāfi, „zemnieku ģimenes raksturu un organizāciju noteica tā īpašā vieta, kuru šī ģimene ieņēma sabiedrības ražošanas sistēmā, jo tā nebija tikai radnieku kopums, bet bija arī ražošanas vienība“ (retinājis R.B.)²⁵. Lietuviešu valodā vārds *bernas* bija ieguvis nozīmi 'jauneklis, puisis', tātad leksēma *bernas* apzīmēja noteikta vecuma personu, kas līdz ar citiem ģimenes locekļiem piedalījās darbos. Nozīmes maiņu 'puisis' → 'kalps, algādzis' varam datēt ar to laika posmu ģimenes attīstībā, kad līdzās ģimenes locekļiem darbos sāka izmantot arī algotu darba spēku. Protams, ka pirmām kārtām darbam izmantoja jaunus, spēcīgus, neprecējušos vīriešus.

Kā jau norādīts, analoga nozīmes maiņa sastopama ļoti daudzās valodās.

Latviešu valoda neuzrāda mantotu vārdu jaunekļa apzīmēšanai, tā vietā sastopams aizguvums *puisis* ME III 403 (< līb. *pois* 'Junge, Bube; Knecht, Diener'²⁶, ko arī lieto gan jaunekļa, gan neprecēta kalpa apzīmēšanai, sal. *dižpuisis, priekšpuisis, mazpuisis*²⁷. Līdzīgi, runājot par sieviešu dzimuma personu, latviešu valodā lieto aizguvumu *meita* ME II 592–593 (< vav. *meid* 'meita'), kas apzīmē gan sieviešu dzimuma bērnu vecākiem, gan jaunavu, gan kalponi.

Daudz analoģu piemēru ar nozīmes pārveidojumu 'zēns, jauneklis' → 'kalps' atrodam K. Baka vārdnīcā²⁸.

12.0. Tātad lietuviešu valodas leksēma *bernas* un tās derivāti līdzšinējā attīstības gaitā uzrāda visai sarežģītus semantiskos pārveidojumus, ko šematiski varam attēlot šādi:

²⁵ Latviešu etnogrāfija, Rīgā, 1969, 154.

²⁶ L. Kettunen, *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*, Helsinki, 1938, 310.

²⁷ J. Ozols, *Daži latviešu leksikas materiāli*, Rīgā, 1958, 32.

²⁸ Buck, DSS 88 sekk., 1334 sekk.

13.0. Nobeigumā varam secināt, ka baltu valodu leksēma *bērnas* latviešu valodā saglabājusi nemainītu savu sākotnējo nozīmi 'bērns', taču lietuviešu valodā šī pati leksēma valodas sistēmas iespaidā vairākkārt mainījusi savu nozīmi un mūsdienā lietuviešu valodā tā tiek lietota kā polisemantisks vārds. Īpaši jāatzīmē tāds raksturīgs fakts, ka leksēma *bernas* laika gaitā ir zaudējusi savu sākotnējo nozīmi 'bērns' un arī vēsturiski jaunākā nozīme 'kalps, algādzis' sociāli vēsturisku apstākļu dēļ pamazām izzūd no valodas²⁹.

Saīsinājumi

Šajā sarakstā doti tikai tie saīsinājumi, kas atšķiras no LKŽ („Lietuvių kalbos žodynas“) un izdevuma „Baltistica“ I(2) 206.–207. lappusē dotajiem saīsinājumiem vai nav tajos uzrādīti.

- Buck, DSS — C. D. Buck, A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Chicago, 1949.
- ED — G. Elger, Dictionarium Polono-Latino-Lotauicum, Vilnae, 1683.
- EEE — Evangelien und Episteln ins lettische übersetzt von Georg Elger.. Bd. I. Texte, Herausgegeben von Kārlis Draviņš, Lund, 1961.
- LKV — Latviešu-krievu vārdnīca, Rīgā, 1963.
- LLV — A. Bojāte, V. Subatnieks, Lietuviešu-latviešu vārdnīca, Rīgā, 1964.
- McL — Lettus, Das ist Wortbuch... gefertigt durch Georgivm Mancelivm..., Riga, MDC XXXVIII.
- NT — Novum Testamentum (Jaunās derības izdevumi dažādās valodās ar izdošanas gadu).
- Skardžius, ŽD — P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1943.
- VP — Postylla Katolicka Mniejsza. Napisana w roku 1579 przez A. Jakóba Wuyka, I–IV, W Wroclawiu, 1843.

arm. — armēņu	noz. — nozīme
av. — Avestas	po. — poļu
bkr. — baltkrievu	sal. — salīdzināt
bulg. — bulgāru	sav. — senaugšvācu
čeh. — čehu	sek(k). — sekojošā(s) lappusē(s); sekojošos gados
d. — dāņu	serb.-horv. — serbu-horvātu
dem. — deminutīvs	sind. — senindiešu
got. — gotu	sisl. — senislandiešu
gr. — sengrieķu	sk. — skatīt
germ. — germāņu	slāv. — slāvu
hol. — holandiešu	slov. — slovēņu
ide. — indoeiropiešu	spr. — senprūšu
kr. — krievu	ssl. — senslāvu

²⁹ A. Sabaliauskas, Lietuvių kalbos leksikos raida ir jos turtējimas tarybinės santvarkos metais, — Lietuvių kalba tarybiniais metais, Vilnius, 1967, 88; J. Palionis, Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a., Vilnius, 1967, 216.

Kr. got. — Krimas gotu	s.v. — sub voce (pie vārda)
lat. — latīņu	v. — vācu
latv. — latviešu	vav. — vidusaugšvācu
liet. — lietuviešu	vlv. — viduslejasvācu
norv. — norvēģu	zv. — zviedru
	žem. — žemaišu

СЕМАНТИКА ЛИТ. *bėrnas* : ЛТШ. *bėrn̄s* И ИХ ПРОИЗВОДНЫХ

Резюме

1.0. Среди генетически тождественных слов, обозначающих родственные отношения, своей семантикой выделяются лтш. *bėrn̄s* 'ребенок; дитя' и лит. *bėrnas* 'парень; батрак'.

1.1. Этимологами давно установлено, что эти слова восходят к индоевропейскому корню **bher-*, которое лежит в основе **bher-no-s* 'принесенный, рожденный' → 'ребенок'. Первичное значение 'ребенок' за этим словом сохранилось только в некоторых германских языках и в латышском, а в литовском оно перетерпело значительные семантические изменения.

2.0. В письменные памятники XVI в. лит. *bernas* — чаще всего уменьшительная форма *bernelis* — употреблено еще в значении 'ребенок'; в текстах XVII в. — значительно реже, а в текстах XVIII в. — уже не встречается. Однако производные *bebernis*, -ė 'бездетный, -ая' в словарях упоминается до XIX в.

2.1. С первых же письменных памятников лит. *bernas* встречается и в значении 'батрак', хотя не очень часто, а со значением 'парень' это слово, кажется, известно только в работах М. Даукши и К. Сирвидаса.

3.0. Кроме *bernelis* 'ребенок' с тем же значением в письменных памятниках употребляются и *vaikas*, *kūdikis* resp. *vaikelis*, *kūdikėlis*. Думается, что наличие этих синонимов и повлияло на семантическое развитие лексемы *bernas*.

3.1. В современном литовском языке за словом *vaikas* укрепилось значение 'ребенок' и 'мальчик'; в жемайтском диалекте форма *vaikis* известна и со значениями 'парень' и 'батрак'.

3.2. Большая часть дериватов от *vaikas* связана со значением 'ребенок', остальные — со значением 'мальчик'. Таким образом в литовском языке имело место явление, что лексема, обозначающая ребенка, получает и значение 'мальчик'.

4.0. Такого-же рода семантические изменения перетерпело и слово *bernas*, особенно его дериваты, значения которых можно разделить на четыре группы: 1) дериваты, связанные со значением 'ребенок' — *bernaitis*, *bernėkas* (только в диалектах); 2) дериваты, связанные со значением 'мальчик' (семантической доминантой этой группы является *berniukas*); 3) дериваты, связанные со значением 'парень' resp. 'батрак' (семантической доминантой этой группы можно считать само непроизводное *bernas*; количественно это самая большая группа); 4) дериват *berniškas* 'мужчина' (известен только в диалектах).

5.0. Думается, что изменения значений лит. *bėrnas* (наряду с его дериватами) имеет следующую последовательность: 'ребенок' (*bernelis*) → 'мальчик' (*berniukas*) → 'парень' (*bėrnas* — ретроградично от *berniukas*) → 'батрак' (*bėrnas*) и также 'мужчина' (*berniškas*).

Возможность таких семантических изменений подтверждают и данные других языков.